

Violetta Gluszkowska- nauczyciel wspomagający

Charakterystyka upośledzenia umysłowego stopniu lekkim

Według czterostopniowej klasyfikacji do lekkiego upośledzenia umysłowego zalicza się te dzieci, u których w wyniku badań psychologicznych ustalono iloraz inteligencji w granicach od 53 do 68. Stanowią oni najliczniejszą grupę wśród osób upośledzonych umysłowo. Jednostki z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim charakteryzują się najłagodniejszą formą niedorozwoju umysłowego porównaniu do osób upośledzonych w stopniu umiarkowanym i znacznym. Niepełnosprawność w stopniu lekkim sprowadza się do problemów natury poznawczej, problemów związanych z zachowaniem przystosowawczym, potrzebą wspierania w samodzielnym i niezależnym życiu (Deutch Smith, 2009, s. 245). Według J. Wyczęsany (2005, s. 29) upośledzenie umysłowe rzutuje na procesy sfery poznawczej, sferę emocjonalno - dążeńiową, która warunkuje zdolność do przystosowania społecznego.

Defekty intelektualne u osób upośledzonych w stopniu lekkim nie są tak widoczne jak u osób z głębszymi upośledzeniami, dlatego można wskazać cechy typowe dla tego upośledzenia.

Jednostki upośledzone w stopniu lekkim na ogół nie różnią się pod względem wyglądu zewnętrznego i rozwoju fizycznego od swoich normalnych rówieśników. Jednak przy wnikliwej obserwacji można u nich zauważyć pewne anomalie fizyczne, które występują częściej niż u jednostek normalnych, np. zez czy zajęcza wargą. Dodatkowymi objawami zaburzenia rozwoju mogą być anomalie w budowie głowy, kalectwo narządów ruchu, dysproporcje ciała oraz takie anomalie jak: zaburzenia słuchu, wzroku i innych zmysłów. Częściej też niż u innych jednostek normalnych stwierdza się u nich zaburzenia motoryki. Najbardziej upośledzoną mają: percepcję, szybkość ruchów i umiejętność wykonywania ruchów równoległych (Borzyszkowska, 1985, s. 40).

Najbardziej typowym przykładem upośledzenia umysłowego w stopniu lekkim jest odchylenie od normy w rozwoju umysłowym, szczególnie w zakresie funkcji postrzegania, myślenia, pamięci, orientacji społecznej i uczenia się. U jednostek tych można zauważyć tzw. dyfuzyjny, totalny charakter niedorozwoju, który obejmuje wszystkie funkcje osobowości: zachowanie, myślenie, mowę i motorykę. Szczególnie upośledzona jest funkcja myślenia abstrakcyjnego; procesy analizy i syntezy oraz uogólniania. Bardzo często współwystępuje niedorozwój mowy i zaburzenie motoryki, które korelują w stopniu znacznym z głębokością upośledzenia. Za typowe objawy upośledzenia umysłowego uważa się schematyzm myślenia i obniżony krytycyzm. Jednostki te są znacznie upośledzone w dziedzinie przeżywania uczuć

wyższych- społecznych, moralnych, estetycznych (J. Sowa i F. Wojciechowski, 2001, s. 232). Mają one osłabioną kontrolę nad emocjami, popędami i dążeniami, co w efekcie przysparza im wielu problemów z przystosowaniem społecznym i akceptacją ze strony środowiska. Zdarza się jednak coraz częściej, że niektóre dzieci osiągają znaczny stopień uspołecznienia. Maksymalny poziom dojrzałości społecznej plasuje się na wieku 17 lat.

Tabela 4. Cechy rozwojowe osób z niepełnosprawnością intelektualną

Stopień upośledzenia umysłowego	Okres przedszkolny (0-5 lat) dojrzwanie i rozwój	Okres szkolny (6-20 lat) ćwiczenia i edukacja	Dorośli (powyżej 21 roku życia) dostosowanie zawodowe i społeczne
lekki	może rozwijać umiejętności społeczne i zdolności porozumiewania się, minimalne opóźnienie w zakresie rozwoju uczuciowo-ruchowego, często nie różni się od normalnych dzieci aż do późniejszego wieku	może opanować umiejętności szkolne do poziomu 6 klasy	zazwyczaj osiąga umiejętności społeczne i zawodowe wystarczające do samoutrzymania się na poziomie minimum potrzeb, ale kierownictwo i pomoc potrzebne w sytuacji szczególnego stresu społecznego czy ekonomicznego

Źródło: Mental Retardation Activities of the US Dept. Of Health Education and Welfare (Sowa, Wojciechowski, 2001, s.232; za: Wardaszkó-Łyskowską)

Niedorozwojowi u osób upośledzonych w stopniu lekkim ulegają przede wszystkim czynności poznawcze, takie jak uwaga, pamięć, postrzeganie, wyobrażenia, myślenie i orientacja społeczna (J. Sowa i F. Wojciechowski, 2001, s. 230; za: Z. Sękowska 1985, s. 148). Postrzegają one wolniej, mniej dokładnie i w węższym zakresie. Ich wyobrażenia są mniej dokładne, posiadają one także słabszą pamięć.

Dyspozycją do czynienia spostrzeżeń jest uwaga. Obok uwagi mimowolnej każdy ma uwagę dowolną. W przypadku upośledzonych w stopniu lekkim zakres uwagi dowolnej jest zmniejszony. Jest ona nietrwała, łatwo odwracalna i ma małą podzielność (Borzyszkowska, 1985, s. 41).

Jednym z warunków zapamiętywania jest zdolność skupienia uwagi na przedmiocie wyodrębnionym z otoczenia. Biorąc pod uwagę fakt, że oligofrenicy mają trudności w skupieniu uwagi, przyjmuje się, że w związku z tym będą mieć i trudności w zapamiętywaniu. Dla dzieci upośledzonych w stopniu lekkim (z dwóch form pamięci: mechanicznej i logicznej) charakterystyczna jest dla nich przede wszystkim pamięć mechaniczna. Trzeba zgodzić się, że pamięć logiczna jest u nich słaba i dlatego pod tym względem istnieją największe różnice między osobami upośledzonymi umysłowo w lekkim stopniu a jednostkami w normie intelektualnej. Pamięć mechaniczna przydaje się oligofrenikom do reprodukcji niedługich tekstów. Specyficzną cechą ich pamięci jest to, że nie jest wierna. Z praktyki pedagogicznej wiadomo, że po upływie krótkiego czasu zamazują się im wspomnienia i dzieci te nie opowiadają tego, co widziały, lecz

jedynie to wszystko , co wiedzą o danej rzeczy. W literaturze podkreśla się, że w przypadku upośledzonych umysłowo w stopniu lekkim często występuje zjawisko perseweracji, które polega na uporczywym powracaniu myślą do jakiegoś przedmiotu lub nieaktualnego zagadnienia, gdy tymczasem w ich świadomości powinny zająć miejsce bodźce działające aktualnie (Borzyszkowska, *op.cit.*, s. 42).

Dzieci z upośledzeniem w stopniu lekkim mają opóźniony rozwój mowy, który po części jest spowodowany wadami wymowy. Pojedyncze wyrazy wypowiadają do 3 roku życia, zdaniami zaczynają mówić około 5 - 6 roku życia. Nagminnie u nich są agramatyzmy. Oligofrenicy nie rozumieją wielu słów, zwłaszcza symbolizujących przedmioty oraz bardzo złożone i skomplikowane zjawiska. Mają często trudności w wyrażaniu swoich myśli i rozumieniu wypowiedzi innych osób, gdyż mają mały zasób słów. Często nie potrafią wykrywać istotnych różnic i podobieństw między przedmiotami. Efektem tego są trudności w wydawaniu sądów i wyciąganiu wniosków. Ustalono między innymi, że upośledzeni w stopniu lekkim swoje myśli wyrażają w sposób ogromnie rozwlekły, używając bardzo często wyrażen w niewłaściwy sposób, bez pełnego zrozumienia ich znaczenia. Należy też pamiętać, że bogate słownictwo niektórych lekko upośledzonych umysłowo nie musi świadczyć o ich wysokim poziomie myślenia abstrakcyjnego. Zauważyć też można, że w swoich wypowiedziach nie trzymają się oni głównej myśli, lecz robią częste dygresje i zaprzeczają zdaniom uprzednio wypowiedzianym (Borzyszkowska, *op.cit.*, s. 41).

Osoby z lekką niepełnosprawnością intelektualną z reguły nie podejmują działań z własnej inicjatywy, ale potrafią skutecznie naśladować osoby pełnosprawne. Brak pomysłowości sprawia, że oligofrenicy nie są zdolni do zorganizowania sobie pracy tak, by jej efekty jak najlepiej przy możliwie najmniejszym nakładzie sił czasu. Zdarza się, że proste, zupełnie mechaniczne, nie wymagające żadnej pomysłowości prace, mogą być przez nich wykonane lepiej niż przez jednostki normalne. W ogóle prace ich cechuje zwolnione tempo, słaby poziom samodzielności, pomysłowości i przemyślanego działania. Podczas wykonywania pracy wymagają nadzoru, ponieważ przerywają pracę, gdy pojawi się jakaś trudność, której nie są w stanie usunąć. Oprócz nadzoru wymagają oni większego wzmocnienia przez zachęcanie do różnych czynności i - jak podaje Tadeusz Gałkowski- życzliwości ze strony najbliższych oraz tych, z którymi spotykają się w życiu codziennym (Borzyszkowska, *op.cit.*, s. 43). W rozwiązywaniu swoich problemów nie potrafią wykorzystać własnego doświadczenia, lecz stosują metodę prób i błędów .

Biorąc pod uwagę powyższą charakterystykę osób upośledzonych umysłowo w stopniu lekkim trzeba stwierdzić, że upośledzenie intelektu nie jest tylko częściowym defektem tych osób, lecz defektem ograniczającym całą ich osobowość. Defekt intelektualny wywiera wpływ na całość

zachowania się upośledzonych umysłowo. Często ograniczeniom intelektualnym towarzyszą trudności w przystosowaniu się i podporządkowaniu. Problemy w przewidywaniu, błędy w prawidłowym myśleniu, duża subiektywność i inne jeszcze nieprawidłowości, będące konsekwencją upośledzenia umysłowego są też przyczyną trudności w społecznym przystosowaniu się upośledzonych umysłowo (Borzyszkowska, *op.cit.*, s. 44).

Emocje uczniów z upośledzeniem umysłowym charakteryzują się sztywnością oraz różnicowaniem. Słabo jest u nich rozwinięta zdolność opanowania popędów, występuje niedorozwój uczuć wyższych (społecznych, moralnych, patriotycznych i estetycznych) związany z brakiem rozumienia pojęć abstrakcyjnych. Brak jest przeżyć emocjonalnych wiążących się z zainteresowaniami i działalnością poznawczą. Inną cechą charakterystyczną jest nieadekwatność emocji, która związana jest z brakiem możliwości odróżniania przez dzieci z upośledzeniem umysłowym spraw istotnych od błahych. Zachowanie tych dzieci charakteryzuje się często nadmierną impulsywnością, brakiem przemyślenia, konsekwencji i przewidywania. Sposób działania i reagowania zależy od ich temperamentu. Uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim wykazują często brak inicjatywy i samodzielności, łatwo ulegają sugestii, charakteryzują się biernością i słabym krytycyzmem (www.efs.men.gov.pl).

Między jednostkami apatycznymi i jednostkami eretycznymi dostrzega się istotną różnicę w zachowaniu (Borzyszkowska, 1983, s. 37). W nowych sytuacjach są bezradne lub impulsywne. Dzieci eretyczne są niezrównoważone i niestabilne emocjonalnie, zaś dzieci apatyczne są nieśmiałe, płaczliwe i mają zwolnione tempo reakcji. Często występują u nich stereotypie ruchowe.

W 1980 roku udowodniono, że na upośledzenie umysłowe składają się dwa zasadnicze czynniki: funkcjonowanie intelektualne, które jest znacznie poniżej przeciętnego i trwa wiele lat; znaczne osłabienie zdolności przystosowania się do wymagań kulturowych społeczeństwa

Ważną rolę w zapobieganiu upośledzenia w stopniu lekkim pełni odpowiednio ukształtowane środowisko pedagogiczne i kulturowe. Od niego zależy optymizm i nadzieja na przekraczanie subiektywnych i obiektywnych barier rozwojowych. Podstawą humanistycznej wizji człowieka jest, że osoba niepełnosprawna intelektualnie ma swoje prawo do godności, autonomii, wolności oraz do rozwoju.

Na zakończenie podaję tabelę, która przedstawia zubożenie psychofizyczne oligofreników i mechanizmy fizjologiczne różnych zaburzeń:

Tabela 5. Zubożenie psychofizyczne oligofreników według M. Grzegorzewskiej

Mechanizmy różnych zaburzeń

Słaba reaktywność korowa i czasem podwyższona reaktywność podkorowa.
Mała plastyczność mechanizmu korowo-podkorowego i ewentualne odchylenia od normy we współpracy kory i podkorza.
Podatność na procesy hamowania wskutek niedostatecznej wytrzymałości (słabość) komórek nerwowych (męczliwość) lub nadmierna ich ruchliwość. Na ogół ruchliwość procesów nerwowych zwolniona.
I układ sygnałowy dość słaby i jeszcze słabszy II układ sygnałowy, więc współpraca ich niesprawna.
Słaba wyższa analiza i synteza.
Utrudnione kształtowanie się stereotypów dynamicznych i dynamizacja układów strukturalnych.
Zwiększone znaczenie podkorza w procesach psychicznych- utrudniona kontrola korowa.

Zaburzenia w procesie poznawczo-emocjonalnym	Zaburzenia psychoruchowe	Zubożenia w możliwościach wejścia w życie społeczne
Niedorozwój, zahamowania, nieprawidłowości i dysproporcje rozwojowe). Odbiór wrażeń zmysłowych mniej dokładny. Wyobrażenia słaba. Pamięć zasadniczo słaba, w niektórych wypadkach jednak wybitna w pewnym kierunku. Utrudnione utrwalanie wiadomości, zubożona selektywność i gotowość poznawcza. Tworzenie pojęć utrudnione, a więc możliwość abstrakcyjnego myślenia dość ograniczona- konkretyzm myślenia. Utrudnione wnioskowanie, rozumienie i wykrywanie zależności, stosunków, powiązań. Kojarzenie utrudnione i czasem nieprawidłowe. Skłonności do mechanicznego przyswajania wiedzy. Mała pojemność treści poznawczych. Słowo ubogie w treści. Słownictwo ubogie i nie zawsze adekwatne. Rytm procesów myślowych zwolniony. Plastyczność myślenia mała, a więc trudności w zastosowaniu zdobytych wiadomości, orientowania się w nowej, bardziej złożonej sytuacji, w zastosowaniu nowych argumentów w rozumowaniu, w mocnych tendencjach do stereotypii myślowej. Upośledzenie samodzielności myślenia. Duża podatność na wpływy. Panowanie nad popędami i afektami utrudnione.	W postawie, ruchach i sprawnościach ruchowych. Wydłużony okres reakcji i w ogóle zwolnione tempo reakcji psychicznych. Męczliwość psychoruchowa. Mała sprawność kinestetyczna. Zaburzenia w koordynacji ruchowej. W mowie i piśmie. Różnego rodzaju zaburzenia i niepełnosprawności rozwojowe mowy i pisma. Niedoświadczenie funkcji psychoruchowych. Zjawiska hyper- i hipokinezy. Ruchy mimowolne. Tiki.	Utrudniona orientacja w złożonych sytuacjach. Trudności zastosowania w nich zdobytych wiadomości. Upośledzenie twórczości, przedsiębiorczości, inicjatywy i sprawności ruchowych. Utrudnienie głębszego porozumiewania się z otoczeniem wskutek zubożenia słowa i słownictwa oraz ewentualnych nieprawidłowości rozwojowych mowy. Sugestywność. Podatność do naśladownictwa i podporządkowania się silniejszemu wpływom (osłabiony krytycyzm). Podatność na zrutenizowanie się w czynnościach. Mała zdolność panowania nad popędami i afektami. Mała wydolność pracy. Zdolność do zarobkowania na życie , ale tylko w pewnych, określonych warunkach.

Źródło: J. Wyczesany, 2005, s. 30.

BIBLIOGRAFIA:

1. Bobrowicz-Lewartowska L.(2011). Niepełnosprawność intelektualna. Diagnozowanie, edukacja i wychowanie. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia Universalis.
2. Borzyszkowska H. (1985). Oligofrenopedagogika. Warszawa: PWN.
- Czajkowska I., Herda K.(1989). Zajęcia korekcyjno- kompensacyjne w szkole. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
3. Deutch Smith D. (2009). Pedagogika specjalna. Warszawa: Wydawnictwo APS.
4. Kościelska M. (1998). Oblicza upośledzenia. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe PWN.
5. Lipkowski O. (1981). Pedagogika specjalna. Zarys. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN.
6. Sękowska Z.(2001). Wprowadzenie do pedagogiki specjalnej
7. Sowa J., Wojciechowski F.(2001). Proces rehabilitacji w kontekście edukacyjnym. Rzeszów: Wydawnictwo Fosze.
8. Tomkiewicz-Bętkowska A., Krztoń A.(2007). ABC pedagoga specjalnego. Poradnik dla nauczycieli ze specjalnym przygotowaniem pedagogicznym pracujących z dziećmi niepełnosprawnymi, dla studentów kierunków pedagogicznych oraz dla osób zainteresowanych kształceniem zintegrowanym.
Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
9. Wyczęsany J. (2005). Pedagogika upośledzonych umysłowo. Wybrane zagadnienia. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.